

D U V A R

Duvar¹

Anılarımın bu bölümünde hapisanede geçen süreyi işledim. Sadece genel bir anlatım şeklinde değil, (önceki kitapta olduğu gibi) beraberrinde/yanında bazı portreleri aktarmaya çalıştım. Bunun nedeni, insanlar kadar onlarla ilişkilendirdiğim konuların ilginçliğidir. Çünkü bazen kişinin kendisi değil o kişinin veya onun üzerinden yaşananların ilginçliği daha belirleyici olabilmektedir.

Hapishane hakkında yazılan, söylenen her şey konu itibariyle başlı başına birer külliyat olacak çoğunlukta ve yoğunluktadır. Bu külliyat hapishane edebiyatı, hapishane türküleri şeklinde başlayıp toplumu etkilediği boyutta genişleyerek vücut bulmuş ve yerleşmiştir. Esasında hemen herkesin (bizzat değilse bile) doğrudan veya yakınları/tanıdıkları üzerinden hapishane bağlantısı olmuştur. Hayata ilişkin neredeyse her konuda hapishaneye uzanan bir gidiş gözlenebilir.

Özgürlüğün karşıtı esaretse, esaretin hayata geçi(rili)ş şekli de günümüzde ağırlıkla hapishane olarak ifade bulur. Hapishane, muhtemelen birbirinden farklı toplumlardaki en çok birbirine benzeyen uygulamadır. İlgili toplumun/ülkenin yasalarındaki konseptte göre rehabilite, (geçici ve ıslah temelli) ceza veya tümüyle toplumdan tecrit amaçlı olabilmektedir. Bunun son aşaması ise, ilgili olanı bütünüyle ortadan kaldırmaktır. Toplamların gelişmişliği oranında da bu sıralama baştan sona ya da sondan başa doğru değişebilir.

Hapishaneye giren insanlar (galiba hepsi) herhangi bir şekilde bunu hak etmediğini düşünür. Böyle ifade etmemdeki neden insan(lar)ın özgürlüğünün sınırlandırılması üzerine tasarruf sahibi olduğumu ima etmek değil. Söz konusu olan, cezasından öte, nedenleri itibariyle kendini haklı görme durumudur. Bundan dolayı politik olanların dışındakiler, suçlu/hata yapmış veya hak eden vs. değil 'kader kurbanı' olur. Böyle kabul görmesi belki de vicdani hesaplaşmanın ve bununla başa çıkabilmenin en kolay yolu olmasıyla ilgilidir.

¹ Duvar, aynı zamanda *Yılmaz Güney'in (1937-1984) yazıp yönettiği son filminin adıdır.*

Nedeninden bağımsız, özellikle siyasi tutukların/hükümlülerin ötekilerden ayrı yerleştirilmediği ‘ortak’ hapisanelerde herkes fiziksel olarak birlikte ve/ya birbirine yakındır. Karşılıklı etkileşime rağmen siyasilere adli olanların arasında bir farklılık söz konusudur. Bu durum özellikle siyasi tutuklu veya hükümlülerin grup oluşturacak kadar toplu şekilde bir araya gelebildikleri ortamlarda iyice belirginleşir.

Cumhuriyet (1923) kurulalı beri, hatta kurulmadan önce başlayan, 1950’lerde² iyice doruğuna çıkarak gerçekleştirilen tutuklamalarla, siyasilere her zaman hapisanelerin müdavimi olsa bile, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 sonrasında kıyaslanamaz. Çünkü söz konusu askeri darbelerle neredeyse kitlesel tutuklama boyutuna ulaşan uygulamalarla cezaevleri doldurulmuştur. Anlattığım zamanlarla doğrudan ilişkisi bulunmamasına rağmen (ve muhababından bağımsız olarak), son yıllarda Türkiye’de gerçekleşen toplu tutuklamalar da bir yanıla eskiyi çağrıştırmaktadır.

Böyle dönemlerde siyasilere daha çok kendi içinde/arasında bulunur. Ancak benim cezaevinde geçirdiğim süre aynı zamanda adli mahkumlarla iç içe geçen bir dönemdir. Bu anlamda ilişki kurduğum ve/ya gözlemlediğim insanların bazıları bu gruba dahildir. Bir yanıla epey renkli ve bundan dolayı ilginçtir.

Siyasi olanların olmayanlarla kurduğu ilişkiyle siyasi olmayanların siyasilere kurdukları ilişki birbirinin yansıması gibi değildir. Özellikle uzun yıllardan sonra geçmişini değerlendiren, birinin ötekinden iyi olduğu veya olmadığı genellemenin yapılamayacağı ortaya çıkmaktadır. Çünkü kalıcı ve güven temelli bağları belirleyen her zaman aynı prensipler olmamaktadır. Çeşitlilik ve aynı oranda karmaşıklık çoğunlukla iç içedir.

Hapishanede bireyin kendine ait/ötekilerden yalıtılmış en küçük bir özel alanı bulunmaması kısa sürede kanıksanır ve/ya kabul edilir gibi görünse bile çeşitli şekillerde soruna dönüşebilir. Bu sorun her zaman, insanların birbiriyle kanlı bıçaklı olması -ki bu da az rastlanır bir durum değil- şeklinde kendini göstermeyebilir. İçe kapanma, her daim tetikte olma hissi, saldırganlık, hüznün gibi insana özgü çok farklı şekillerde kendini belli edebilir.

Sadece korku, çekinme veya benzeri nedenlerle değil, hazzetmeme, tahammül edememe gibi birçok bakımdan da insanların birbirinden uzak durmaları mümkün olmayan daracık bir mekanda bir arada (birlikte değil) yaşamak zorunda kalmak tuhaf bir tecrübedir. Hangi sebeple olursa olsun yolu değiştirerek biriyle karşılaşmayı, dahası burun buruna gelmeyi engellemek mümkün değildir. Değiştirecek yol olmadığı gibi, kaçacak ya da kovalayacak yer de yoktur. Bundan dolayı, paylaşılan alan itibariyle büyük bir kalabalığın bir arada bulunduğu dar mekanlar karmaşık ilişki şekilleri üretir. Sonuçta görünen ya da bastırılmış ama sü-

² TKP’ye karşı yapılan bu toplu tutuklama ‘1951 Tevkifatı’ olarak bilinmektedir.

rekli bir gerginlik her zaman bir yerlerde saklıdır. Onun için bu gerginliğin nasıl, ne zaman ve hangi boyutta ortaya çıkacağı bilinmez. Bunu denetleyebilmek ise olağanüstü güç ve irade gerektirir.

Adli mahkumlarda hoş görülen veya kabul edilen birçok davranış şekli siyasilerde aynı yaklaşıma tekabül etmez. Özellikle de siyasiler arasında bu kurallar çok daha belirgin işler. Bunun böyle işle(til)mesinin bir nedeni de, siyasilerin bu kuralları herkese uygula(t)ma imkanı bulamamasıyla ilgilidir. Çünkü bir şekilde siyasilerin arasına katılan adli birinin kendi kurallarını belirlemesi mümkün değildir. Böylesi durumlar sıkça görülür ve bazen ayrıntılı bir değerlendirme yapılmadan tuhafılığı anlaşılabilir. Özellikle duruma itiraz edemeyen birileri açısından nasıl bir ruh haline tekabül ettiği bilinmez. Bilinmeyince de (hemen her zamanki gibi) sorun olmadığı sonucu ortaya çıkmış gibi kabul görür. Bu nedenle, anlattığım benzer durumların arka planı belki de bu gerçeklikle birlikte düşünüldüğünde daha iyi kavranabilir ve fark edemediğim birçok ayrıntı okuyucu tarafından anlaşılabilir.

Kuşkusuz sadece tedirginlik ve gerginlik, hapishaneye ilişkin her şeyin açıklaması olarak gösterilemez.

Hapishanelerde aynı zamanda yeni ve daha kalıcı dostluklar, arkadaşlıklar kurulabilir. Her an tetikte olma arka planıyla birlikte geliş(tiril)en dostluklar ömür boyu sürebilir. İzleyebildiğim ve sonradan takip edebildiğim kadarıyla bu tür dostluklar/arkadaşlıklar politik olmayan mahkumlarda daha kalıcı veya uzun vadeli olabilmektedir. Burada tuhaf bir durum ortaya çıkmaktadır. Çünkü adli olanların dostluklarının kalıcılığıyla siyasilerin dostlukları/arkadaşlıkları arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır.

Benim açımdan dikkate değer durum siyasilerin birbiriyle arkadaşlık/dostluk ve ilişkileri olduğundan ötekine değinmeyeceğim.

Siyasilerin ilişkilerine dolaysız arkadaşlık ve/ya dostluk demek pek mümkün değil. 1970'li yıllardaki politik yoğunluk ve birçok şeyin fazlaca 'düz' yorumlanması nedeniyle politik ilişkiler her şeyin üstünde belirleyici bir konuma ge(tiri)ldi. Bu süreçte politik ilişkiler neredeyse tabulaştırılarak her şeyin önüne/üstüne kondu ve yüceltildi. Öte yandan gelişmelerin -ki bunlar artık neredeyse günlük olarak değişmekteydi- belirleyiciliği ve yüküyle birçok şey konuşulamadı, bu tür düşünceler veya kaygılar 'teferruat' olarak değerlendirildi. Bunun ne denli bilerek ya da doğallıkla gelişti(rildi)ği ayrı bir inceleme konusu olabilir. Bütün bunlar 'yoldaş' ilişkileriyle bir ölçüde 'ihtiyaç dışı' kalsa bile karmaşık insan yapısına/düşüncesine yeterli karşılık veremedi. Yeterli gelmediğiye, 'yoldaşlık' ilişkileri çözülmeye başladığında ortaya çıktı veya giderek ve daha da artarak görünür oldu.

Her şey 'yoldaşlık' üzerinden ifade edilince, örgütsel yapıların çözülmesi, hele de ayrışmalar nedeniyle ciddi bir boşluk meydana geldi. Eski yoldaşların artık birbirini dinleme mecburiyeti kalmayınca birçok kişi

zincirden boşanmışçasına, önceleri tasavvur edilemeyecek işlere yö-neldi. Zamanla bu işler öyle çetrefil bir hale geldi ki birkaç sene içinde insanlar tanınmaz oldu. Bunun örneklerini herkesin yeterince bildiğinden eminim. Ama sırası geldiğinde (özellikle anıların 4. kitabında) kendi izleyebildiklerim üzerinden örnekleme yapacağım.

Her şeyi politik ilişkilerle ifade etmenin sıkıntısı/yetersizliği nedeniyle, birbiriyle politik ortaklığı biten insanların nasıl ayrıştığı, koptuğu ve dahası düşmanlaştığı herkesin malumudur. Onun için asıl mesele, hiçbir şey olmamış gibi yapmama cesaretini gösterebilmektir.

Bunlara da yeri geldiğince değineceğim. Tabii ki ilk elde benimle ilgili bölümlerine, sonra da çevreme bakarak anlatmaya çalışacağım.

Son paragraflarla birlikte yeniden hapisanedeki arkadaşlık konusuna başa dönülürse belki daha tarafsız ve akliselim bir değerlendirme yapılabilir.

İşte burada kastettiğim ‘duvarlarla çevrilmek’ kavramının sadece demir parmaklıklar arkasına hapsedilmemesinde fayda var.

(Bekir Karadeniz-En Büyük İsyan Hatırlamaktır 2 adlı kitabın giriş bölümü.